

Ткач Лілія,

студентка IV курсу I (бакалаврського)
рівня вищої освіти (групи УМЛ6-1-22-4.0д.)
спеціальності 035 «Філологія»
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник:

О.А. Стишов, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

УДК 811.161.2'373.46:070

ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ ЕПТОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ)

Статтю присвячено аналізу епонімів як унікальних мовних одиниць, що формуються на основі імен або висловлювань відомих осіб і активно використовуються в сучасному українському медіадискурсі. Автори акцентують увагу на їх здатності фіксувати культурні, історичні й соціальні аспекти, одночасно адаптуючись до поточних суспільних процесів. Засоби масової інформації розглядаються як ключовий простір для створення, розвитку й популяризації епонімів, оскільки саме вони оперативного розширюють лексику та фразеологіч-

ний запас, реагуючи на події в політичній, культурній, військовій та інших сферах. У статті розглянуто різні наукові підходи до поняття «дискурсу», виявлено його особливості в медійному контексті та окреслено роль у формуванні мовних норм і усталеного вживання. У розвідці детально проаналізовано основні джерела походження епонімів у сучасних українськомовних масмедіа – біблійні епоніми, літературні епоніми, крилаті вислови воєнного часу, вислови історичних осіб. Епоніми в медійному просторі виконують номінативну, оцінну, символічну й іронічну функції, стаючи ефективним інструментом впливу на суспільну свідомість. У висновках йдеться про те, що ці мовні одиниці є важливим елементом мовної динаміки, дозволяючи поєднати культурну спадщину із сучасними реаліями й відображаючи процеси соціальних змін у медійному просторі.

Ключові слова: епоніми; медіадискурс; крилаті вислови; культурна традиція; мовна динаміка.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві епоніми розглядають як особливий тип мовних одиниць, що виникають на основі власних назв і висловлювань відомих осіб. Вони відображають антропоцентричний характер мови, зберігаючи культурну, історичну та соціальну інформацію. Водночас їх функціонування в медіадискурсі набуває нових рис, оскільки засоби масової інформації виступають потужним середовищем формування, трансформації та популяризації мовних одиниць. Попри значну кількість досліджень епонімів у термінологічних системах (медичній, технічній, науковій), проблема їх походження та функціонування саме в україномовному медіадискурсі залишається недостатньо вивченою. Більшість наукових праць зосереджена на структурних або семантичних особливостях епонімів, тоді як питання джерел їх виникнення, шляхів адаптації та ролі в сучасному інформаційному просторі потребують глибшого аналізу.

Особливої актуальності набуває вивчення епонімів у медіа, оскільки нині цей дискурс характеризується динамічністю, швидким оновленням лексики й фразеології, що зумовлено активним впливом соціально-політичних, військових, культурних та інших подій як в Україні, так і в світі. У таких умовах епоніми не лише відображають різні особливості довкілля, а й формують суспільне сприйняття реалій, персоналій і явищ, виступаючи інструментом оцінки, іронії або символізації. Проблема дослідження полягає в потребі комплексного аналізу джерел походження епонімів в українськомовному медіадискурсі, визначення їх типів, функцій та особливостей використання в умовах сучасного інформаційного се-

редовища. Саме це дозволить глибше зрозуміти механізми мовної динаміки та роль епонімів у формуванні медійного простору.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні джерел походження епонімів в українськомовному медіадискурсі, з'ясуванні їх семантичних, структурних і функціональних особливостей, а також визначенні ролі цих мовних одиниць у формуванні сучасного інформаційного простору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важлива проблематика особливостей збагачення мов епонімами перебувала й перебуває в полі зору лінгвістів. Названі одиниці активно вивчають у різних аспектах такі українські науковці: Л. Дядечко, В. Гаврись, Ю. Березюк, О. Білоус, Н. Костусяк, Н. Шульська, Н. Костриця, М.Личук, С. Шкварчук та ін. Серед зарубіжних дослідників варто назвати В. Фляйшера, Й. Шютс, Г. Афандієву, Ф. Летублон, А. Багашеву, С. Гупту та ін. Однак корпус епонімів в українській мові весь час поповнюється, модифікується, а тому потребує спеціального поглибленого вивчення та представлення в окремій науковій розвідці, яка матиме в лінгвістиці (та й не тільки) істотне теоретичне й практичне значення. Особливо важливим є студіювання джерел походження епонімів в українськомовному медіадискурсі. Це й визначає актуальність цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Розвиток лексики й фразеології та поповнення ними відповідних рівнів запасу мови – це процес, який відбувається постійно й безперервно. Прогрес суспільства й зміни в довіклі завжди впливали і впливають на динаміку як мови загалом, так і її одиниць. Серед останніх важливу роль у мовах відіграють усталені слова й вислови, які в лінгвістиці мають кілька назв – крилаті слова, крилаті вислови, крилаті фрази, літературна цитата, фразеологічна цитата, крилата фраза, крилатий вираз, епоніми, тобто це сталі словесні формули (влучні вислови, звороти мови, окремі слова). У цій статті ми користуємося терміном, який запропонувала Л.Дядечко, – епоніми (Дядечко, 2012).

У сучасному інформаційному суспільстві засоби масової інформації відіграють надзвичайно важливу роль, формуючи громадську думку та впливаючи на мовну свідомість соціуму. Медійний дискурс як особлива форма соціальної взаємодії став невід'ємною частиною щоденного життя людей, а його вивчення дозволяє простежити основні тенденції розвитку мови та суспільства загалом. Особливого значення набуває дослідження мовних одиниць, що функціонують у текстах ЗМІ, оскільки саме вони відображають динаміку змін у сучасній українській мові.

Поняття «дискурсу» є одним із центральних у сучасній лінгвістиці та має різні тлумачення залежно від наукового підходу й дослідницької парадигми. За визначенням Ф. Бацевича, дискурс – це «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування» (Batsevych, 2004).

І. Голубовська розглядає дискурс як «складне комунікативне явище, що включає, крім тексту, ще й позамовні чинники (знання про світ, думки, настанови, цілі адресата), необхідні для розуміння тексту» (Holubovska, 2004). Таке розуміння дискурсу підкреслює його соціальну природу та зв'язок із контекстом комунікації.

Медійний дискурс, за визначенням Н. Кондратенко, є «сукупністю процесів і продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації в усьому багатстві і складності їх взаємодії» (Kondratenko, 2019). Він характеризується особливими умовами функціонування, специфічною організацією текстів і власними правилами спілкування.

О. Селіванова наголошує на важливості вивчення медійного дискурсу як середовища функціонування мовних одиниць, оскільки саме в ньому найбільш яскраво проявляються інноваційні процеси, що відбуваються в мові (Selivanova, 2015). Дослідження дискурсу ЗМІ як джерела студіювання мовних одиниць має кілька важливих аспектів. По-перше, медійні тексти відображають актуальний стан мови, фіксують нові явища й тенденції її розвитку. По-друге, засоби масової інформації активно впливають на формування мовних норм та узусу. По-третє, медійний дискурс є середовищем активного творення та функціонування нових мовних одиниць.

Медіатексти характеризуються особливою експресивністю та різноманіттям стилістичних засобів. М. Яцимірська відзначає, що «сучасний медійний текст – це складна семіотична система, де кожен мовний елемент спрямований на досягнення максимального комунікативного ефекту» (Yatsymirska, 2019).

Л. Шевченко підкреслює, що «мова засобів масової інформації є своєрідним дзеркалом сучасної літературної мови, відбиваючи основні тенденції її розвитку» (Shevchenko, 2013). На думку С. Єрмоленко, особливістю сучасного медійного дискурсу є його здатність швидко реагувати на зміни в суспільстві, що відображається у використанні різноманітних мовних засобів, зокрема епонімів (Yermolenko, 2007).

Поглиблений аналіз комунікативних процесів у сучасних українських ЗМІ, проведений О. Стишовим, розкриває їх подвійну природу: з одного боку, вони виконують інформативно-комунікативну функцію, а з іншого – реалізують потужний сугестивний вплив на аудиторію (Styshov, 2005).

В. Різун наголошує, що «маніпулятивний потенціал медіадискурсу реалізується через складну систему мовних засобів, які створюють певний психологічний ефект та формують громадську думку» (Rizun, 2015). Під час цього комунікативна взаємодія часто набуває асиметричного характеру, де адресат стає об'єктом прихованого впливу, а не рівноправним учасником діалогу.

Дослідження крилатих слів і висловів у сучасних українських ЗМІ демонструє їх надзвичайне різноманіття за походженням. Генетична класифікація епонімів дозволяє не лише простежити джерела їх виникнення, але й зрозуміти особливості функціонування в медійному дискурсі та їхню роль у формуванні сучасної мовної картини світу українців. Надзвичайної актуальності набувають крилаті вислови, породжені новітньою історією України, зокрема подіями російсько-української війни, які стали символами незламності українського народу.

За джерелами походження виділяємо такі основні групи епонімів у сучасних українських ЗМІ:

1. *Біблійні епоніми*. Ця група демонструє тривалу культурну традицію та глибокий зв'язок із християнськими цінностями. Наприклад, у статті «Дорога до миру» використано вислів «нести свій хрест»: *Український народ несе свій хрест з гідністю, показуючи всьому світу приклад незламності* (газета «День», 15.03.2023). Біблійний вислів набуває нового актуального звучання в контексті сучасних подій.

Також відомий вираз «Хто меч підніме, від меча й загине» – активно використовують під час висвітлення воєнних подій. У матеріалі «Справедливість неминуча» читаємо: *Росія, яка підняла меч проти мирного народу, сама відчує силу своєї зброї* (газета «Українська правда», 18.06.2023). Як бачимо, крилатий вислів підкреслює неминучість відплати за агресію.

Вислів «Відділяти зерно від полови» засвідчено в аналітичних матеріалах про інформаційну війну. Автор статті «Медіаграмотність у часи війни» використовує цей вислів у новому контексті, модифікуючи його: *Сучасний українець мусить вміти відділяти зерно правди від полови російської пропаганди* (газета «Дзеркало тижня», 05.08.2023). Давній біблійний образ набуває актуального медійного звучання.

Ще один вираз «Манна небесна» трансформовано журналістом у сучасному контексті міжнародної допомоги. У статті «Підтримка союзників» читаємо:

Західна допомога – це не манна небесна, а результат наполегливої дипломатичної роботи (газета «День», 12.09.2023). Тут біблійний вислів використовується для підкреслення активної позиції України в міжнародних відносинах.

2. *Літературні ептоніми*. Крилаті вирази з творів українських письменників становлять особливо потужний пласт ептонімів у сучасних ЗМІ, демонструючи тяглість національної культурної традиції.

Шевченкове *«Борітеся – поборете!»* набуло нового звучання в контексті сучасної боротьби. У матеріалі *«Нація, що відроджується»* цей вислів символізує незламність українського духу: *Пророчі слова Кобзаря сьогодні звучать як ніколи актуально для українців, що боронять свою землю* (газета «Дзеркало тижня», 22.04.2023). *«Contra spem spero!»* Лесі Українки нині стало особливо актуальним. У матеріалі *«Незламні духом»* є чіткий натяк на нього: *Українці, як і героїня Лесі Українки, всупереч усьому вірять у перемогу, і ця віра творить дива на полі бою* (газета «Український тиждень», 15.08.2023). Довженкове *«Україна в огні»* трансформувалося в сучасному медіадискурсі. У статті *«Випробування вогнем»* використано цю алюзію в новому контексті: *Україна знову в огні, але цього разу цей вогонь не знищить, а очистить нашу землю від ворога* (газета «День», 03.09.2023). Гоголівське *«Чи знаєте ви українську ніч?»* набуло нового змісту в репортажах про нічні обстріли. Так, у матеріалі *«Нічна варта»* журналіст слушно зазначає: *Українська ніч тепер асоціюється не з романтикою Гоголя, а з героїзмом наших захисників протиповітряної оборони* (газета «Газета по-українськи», 20.10.2023). Деякі ептоніми автори масмедійних матеріалів модифікували, і вони набули нового значення. Прикладом слугує відомий вираз Івана Франка *«Вічний революціонер – дух, наука, думка, воля»*. У матеріалі *«Технологічна революція»* журналіст пише: *Український військово-промисловий комплекс демонструє, що дух, наука і воля – це ті складові, які роблять нашу армію сильнішою щодня* (газета «День», 15.09.2023). Цей вислів часто використовують у контексті розповідей про українські інновації у військовій сфері.

Наведені вище приклади демонструють, як класичні літературні ептоніми органічно вплітаються в сучасний медійний дискурс, набуваючи нових смислів та конотацій, але зберігаючи свій потужний емоційний та культурний потенціал. Вони служать засобом зв'язку між культурною традицією та сучасними подіями, допомагаючи осмислити та висловити складні суспільні процеси через призму національної культурної спадщини.

3. *Крилаті вислови воєнного часу*. Особливий пласт сучасної ептоніміки формують вислови, породжені подіями російсько-української війни. Вони відображають незламність українського духу та часто набувають символічного значення у світовому контексті.

Нині вже вираз *«Доброго вечора, ми з України»* став не просто привітанням, а символом стійкості етносу та національної ідентичності. У матеріалі *«Рік спротиву»* аналізується трансформація цього вислову: *Від жартівливого привітання до бойового гасла – така еволюція фрази, що стала символом української стійкості* (газета «Українська правда», 05.05.2023). Згодом цей вислів сформував цілу серію варіацій у медіа, як-от: *«Добраніч, ми з України»*, що з'являється в нічних зведеннях про роботу ППО.

«Русский военный корабль, иди на#уй» – вислів, що став уособленням незламного українського духу. Автор статті *«Символи спротиву»* відзначає: *Ця фраза стала першим проявом нової української ментальності – відкритої, безстрашної, готової називати речі своїми іменами* (газета «Дзеркало тижня» (13.06.2023). Показово, що вислів активно використовують у міжнародних медіа, зберігаючи його фонетичні особливості.

«Забирайте своїх – 200-х, 300-х, удобреніє» – цей вислів, що з'явився в перші дні війни й активно вживається нині: *Ворог намагається йти на штурмові дії, але бажання в нього йти на штурм немає взагалі, вони демотивовані. Після того, як були знищені багато їхніх передових груп, наступні групи зовсім не мають бажання йти в атаку. Вони навіть не забирають своїх 200-х, 300-х, удобреніє* (ОВОЗ.UA ' ukr < shepetin-u-bahmuti-vouyut-vova-morda...). Вираз уже трансформувався в медійному просторі. Так, у матеріалі *«Нова мова війни»* журналіст аналізує: *Суворий чорний гумор став способом психологічного захисту та демонстрацією незламності українців* (газета «Український тиждень» (28.07.2023). Характерно, що вислів часто використовується як усталена формула в репортажах із передової лінії фронту.

Спочатку жартівливий вислів *«Зустрінемося в Ялті»* поступово набув статусу серйозного політичного гасла. У статті *«Шлях до перемоги»* читаємо: *Від мему [Зустрінемося в Ялті] до державної стратегії – така еволюція гасла, що символізує впевненість у деокупації Криму* (газета «День», 19.08.2023). Цей ептонім став джерелом численних варіацій: *«Побачимось в Севастополі», «Чекаємо в Керчі»*.

4. Вислови історичних осіб набувають нового звучання в контексті сучасної боротьби за незалежність. Їх використання в медіа створює історичні паралелі та підкреслює тяглість української державницької традиції.

Крилатий вираз Івана Мазепи «*Же през шаблю маєм права*» регулярно цитують у контексті сучасної боротьби: «*Же през шаблю маєм права!*» («*Лише шабля дасть нам право!*»), – ці слова гетьмана України стали девізом 54-ї окремої механізованої бригади. Вона була сформована у грудні 2014 року. Відтоді воює проти російських окупантів. Зв'язку цього тактичного військового з'єднання, зокрема, відзначив 11 вересня цього року у своєму зверненні Президент України, підбиваючи підсумки 200 днів опору повномасштабній російській агресії (газета «Фермер Придніпров'я», 04.10, 2022). Так само автор статті «Історичні паралелі» проводить аналогію: *Як і за часів Мазепи, сьогодні Україна виборює своє право на існування зі зброєю в руках* («New Voice», 12.06.2023). Характерно, що вислів часто використовується в матеріалах про міжнародну військову допомогу.

На сьогодні в масмедіа активно використовують надактуальний вислів відомого німецького діяча, який уже давно застерігав, що «*Угоди з Росією не варті й паперу, на якому написані*» Наприклад, у контексті: *Свого часу Отто фон Бісмарк сказав так: «Угоди з Росією не варті й паперу, на якому написані». Цей «залізний канцлер» знав, що говорив. Він певний час був послом у Росії й встиг непогано вивчити росіян* (Радіо Свобода, 20.11, 2019, 23:55).

Політичний термін, уведений колишнім президентом США Дж. Бушем (2002 рік), уже став крилатим – «*Вісь зла* (з англ. *axis of evil*)» на позначення держав, які Сполучені Штати Америки вважали загрозою світовій безпеці та спонсорами тероризму – спершу Ірак, Іран, Північну Корею, а нині це ще й «Російська Федерація». Пор.: *Війна росії проти України показала реальну силу глобальних світових гравців і їхню готовність ставати на захист свого статусу. Поки колективний Захід демонструє нерішучість вести боротьбу в Україні, Ізраїлі, Ємені, Африці, Латинській Америці тощо, ініціативу захоплює «Вісь зла» й держави, що їй співчують* («Український тиждень», 08.05.2024, 19:47).

Як бачимо, різні генетичні групи епонімів у сучасному медіадискурсі демонструють складну взаємодію історичної пам'яті, культурної традиції та актуальних суспільних процесів. Вони не лише зберігають зв'язок із першоджерелами, але й набувають нових значень, відображаючи динаміку суспільних змін та формуючи сучасну мовну картину світу українців.

Висновки й перспективи. Особливістю епонімів з масової культури є їхня здатність швидко адаптуватися до нових контекстів та породжувати численні варіації. Вони відображають актуальні тенденції суспільного життя та часто стають індика-

торами соціальних змін. У медіадискурсі такі вислови функціонують як засоби створення емоційного зв'язку з аудиторією та маркери певних соціокультурних явищ.

Отже, генетична класифікація епонімів у сучасних українських ЗМІ відображає складні процеси взаємодії традиції та інновації, демонструючи здатність мови оперативно реагувати на суспільні виклики й зберігати культурну спадщину в нових формах вираження.

Перспективи подальших досліджень полягають у кількох напрямках. По-перше, актуальним є більш детальний аналіз епонімів у цифровому середовищі, зокрема в соціальних мережах, де мовні процеси відбуваються особливо швидко. Як засвідчують сучасні дослідження, інтернет значно змінює характер дискурсу, сприяючи появі нових мовних форм і трансформації вже наявних. По-друге, перспективним є вивчення прагматичного аспекту епонімів – їх впливу на аудиторію, формування оцінок і стереотипів. По-третє, важливим напрямом є порівняльний аналіз функціонування епонімів у різних мовах і культурах, що дозволить виявити універсальні та специфічні риси цього явища.

Отже, епоніми в україномовному медіадискурсі є складним і багатограним феноменом, який відображає як мовні, так і соціокультурні процеси. Їх подальше вивчення сприятиме глибшому розумінню сучасної мовної динаміки та ролі мови у формуванні інформаційного простору.

Список використаних джерел

- Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Академія.
Голубовська, І. О. (2004). *Етнічні особливості мовних картин світу*. Логос.
Дядечко, Л. П. (2012). Епоніми в сучасному медійному дискурсі. *Мовознавство*, (6), 24–30.
Єрмоленко, С. Я. (2007). *Мова і українознавчий світогляд*. НДІ українознавства.
Кондратенко, Н. В. (2019). *Український політичний дискурс: текстуалізація реальності*. Чорномор'я.
Різун, В. В. (2015). *Теорія масової комунікації*. Просвіта.
Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Довкілля-К.
Стишов, О. А. (2005). Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Пугач.
Шевченко, Л. І. (2013). *Медійна карта світу: теорія і практика*. Київський університет.
Яцимирська, М. Г. (2019). *Сучасний медіатекст: словник-довідник*. Львів.

References

- Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky*. Akademia.
Holubovska, I. O. (2004). *Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu*. Lohos.
Diadechko, L. P. (2012). *Eptonimy v suchasnomu mediinomu dyskursi*. *Movoznavstvo*, (6), 24–30.
Yermolenko, S. Ya. (2007). *Mova i ukrainoznavchyi svitohliad*. NDI ukrainoznavstva.
Kondratenko, N. V. (2019). *Ukrainskyi politychnyi dyskurs: tekstualizatsiia realnosti*. Chornomor.

- Rizun, V. V. (2015). Teoriia masovoi komunikatsii. Prosvita.
- Selivanova, O. O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy. Dovkilia-K.
- Styшов, O. A. (2005). Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi informatsii). Puhach.
- Shevchenko, L. I. (2013). Mediina karta svitu: teoriia i praktyka. Kyivskyi universytet.
- Yatsyrmirska, M. H. (2019). Suchasnyi mediatekst: slovnyk-dovidnyk. Lviv.

SOURCES OF ORIGIN OF EPTONYMS (BASED ON UKRAINIAN-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE)

Liliia Tkach, fourth-year student (bachelor's degree) majoring in «Philology» at the Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Arts of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

The article is devoted to the analysis of eponyms as unique linguistic units formed on the basis of names or sayings of well-known individuals and actively used in contemporary Ukrainian media discourse. The authors emphasize their ability to capture cultural, historical, and social aspects while simultaneously adapting to current societal processes. Mass media are considered a key space for the creation, development, and popularization of eponyms, since they promptly expand vocabulary and phraseological stock in response to events in political, cultural, military, and other spheres. The study examines various scholarly approaches to the concept of “discourse,” identifies its features in the media context, and outlines its role in shaping linguistic norms and established usage. The research provides a detailed analysis of the main sources of eponyms in modern Ukrainian-language mass media—biblical eponyms, literary eponyms, winged expressions of wartime, and sayings of historical figures. Eponyms in the media space perform nominative, evaluative, symbolic, and ironic functions, becoming an effective tool of influence on public consciousness. The conclusions state that these linguistic units are an important element of language dynamics, allowing the combination of cultural heritage with contemporary realities and reflecting processes of social change in the media space.

Keywords: eponyms; media discourse; winged expressions; cultural tradition; language dynamics.